

Az Árpád-hídtől északra, az óbudai part közvetlen közelében fekvő Duna-sziget az utóbbi időben többször is szerepelt a napisajtóban. A közeljövőben ennek a kb. 2,5 km hosszú, 108 ha területű szigetnek az északi felében nagy, nyilvános parkot létesítenek, mely előreláthatóan az óbudaiak egyik legkedveltebb üdülő-, pihenő- és szórakozóhelye lesz. Gyermekjátsszótérket, felnőtt szabadtéri testgyakorló-helyeket, büféket, zöldvendéglőket terveznek, a növényzetet felújítják, sétautakat létesítenek, padokat helyeznek el; tehát mindent megtesznek, hogy a kissé már túlszűfolt Margitszigetet termentesítsék és az óbudaiaknak külön nagyszabású zöldterületet biztosítsanak a most kialakuló új városközpont közvetlen közelében.

A sziget nevét az 1835-ben ott létesült hajógyártól nyerte. Korábban Óbudai-szigetnek hívták; tulajdonképpen ma is ez a hivatalos neve. „Karrierje” azonban nem a múlt század közepén kezdődött. Történelmi múltú terület, hiszen már az ókorban, vagy 1800 évvel ezelőtt itt állott a római helytartó palotája.

✱

Még 1854-ben történt, hogy a hajógyár bővítésekor, a földmunkák során római kori épületmaradványok kerültek itt felszínre. Nemcsak falakat, geometrikus díszítésű mozaikpadlókat, de színes falfestményeket is találtak a Hajógyári-szigeten; irt is róluk egy Sacken nevű osztrák régész még 1857-ben a „Császári Királyi Központi Régészeti Bizottság” évkönyvében egy rövid német nyelvű ismertetést. A mozaikpadlót felszedték, egy része a Magyar Nemzeti Múzeumba, egy része — a kor szokásának megfelelően — a bécsi császári gyűjteménybe került. Ezek a leletek sajnos nem maradtak fenn, vagy legalábbis a rájuk maradt anyaggal nem tudjuk ezeket azonosítani.

1870-ben újabb római kori épületmaradványok kerültek felszínre a Hajógyári-szigeten. Zsigmondy Vilmos mérnök, a magyar geológiai kutatás egyik legnagyobb alakja és számos arézai kút fűrója szerencsénkre rajzokat készített az értékes maradványokról. Többek között egy ovális és egy hatszögletű fürdőmedence került ekkor napvilágra, ezért az együttest egy római kori fürdő részének tartották. A feltárt részeket azután betemették és azok 1941-ig

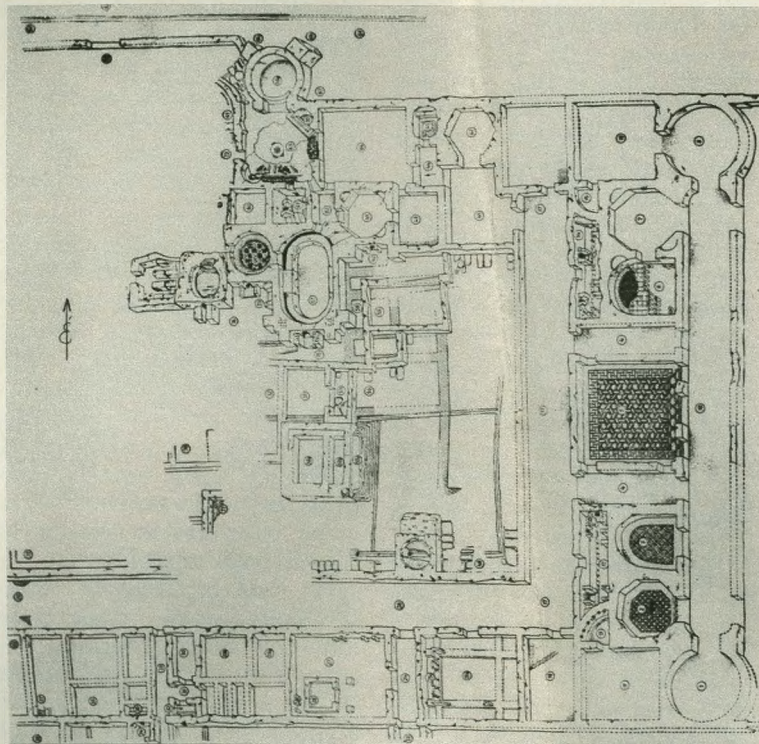

Az Óbudai (Hajógyári) sziget. Molnár Ilona reprodukció

Wellner István

Új pihenőpark a Hajógyári szigeten

A római kori helytartói palota. Fenesch F. és Schauschek J. rajza

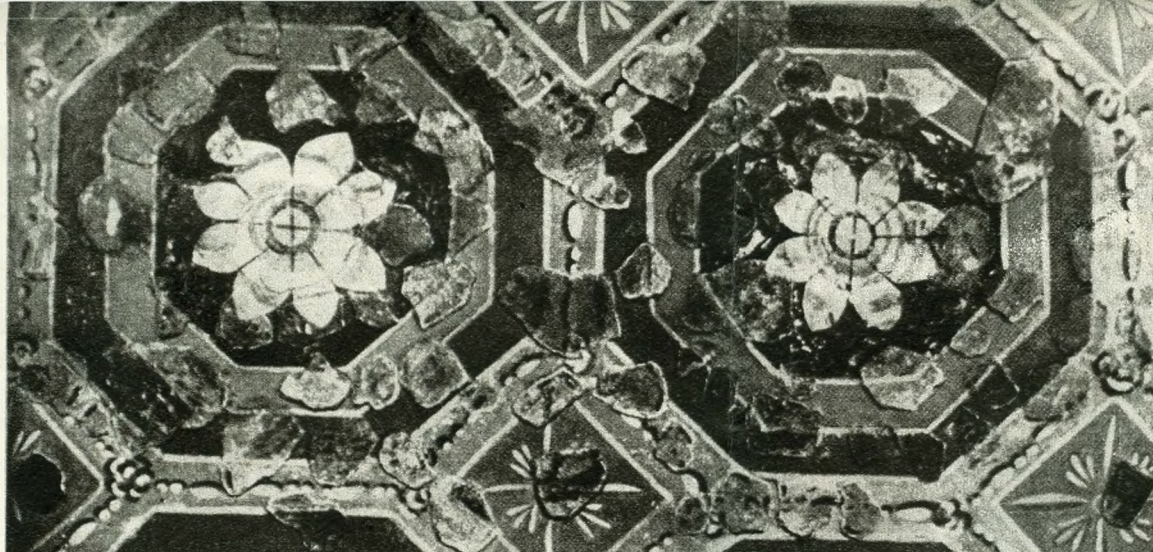

békén pihentek a föld alatt. Ekkor egy újabb építkezés során megint felszínre kerültek részletei, és az Aquincumi Múzeum akkori vezetőjének, Szilágyi Jánosnak irányításával kisebb ásatás indult. Ugyancsak ő irányította az 1950-es évek első felében végzett nagyarányú régészeti feltárásokat, melyek során tisztázni lehetett az ókori épületmaradványok rendeltetését.

Egy nagyszabású, kerekén 83 x 106 méteres palota tárult a kutatók elé. (A múlt században kiásott fürdőmedencék is ehhez tartoztak és az egész óriási épületegyüttesnek csak kis részét képezték.) A mai szemmel nézve is imponáns méretű négyszögletes épülettömb a római helytartó palotája volt. A mai Dunántúl keleti fele ugyanis az i. sz. II—III. században Alsó-Pannónia (Pannonia Inferior) néven római tartomány volt. Fővárosában, itt Aquincumban székelte a császár legátusa, aki egy személyben a tartományban államászó csapatok parancsnoka és a polgári közigazgatás vezetője volt. Alsó-Pannónia első helytartója Publius Aelius Hadrianus, a későbbi Hadrianus császár volt. Az ásatások során föltételezték, hogy már az ő használatára emelték a hajógyári-szigeti nagy palotát, de az újabb kutatások szerint majd csak egy évszázaddal későbbben, tehát a II—III. század fordulóján kezdtek annak építéséhez. Viszont az is igaz, hogy már a II. század elejéről származó épületmaradványokat is találtak a szigeten.

Ha megnézzük a palota alaprajzát, keleti frontján, a két sarkán kiugró kerek helyiség között egy kb. 70 méter hosszú díszfolyosó húzódik. E mögött találjuk a mozaikpadlókkal, falfestményekkel díszített reprezentációs termek sorát. A középső nagy terem 11,40 x 11,40 méteres, tehát alapterülete 130 m²! De a kétoldalt hozzá csatlakozó kisebb termek alapterülete is nagyobb volt egy-egy modern lakásnál. A termek mozaikpadlója fekete-fehér színű, geometrikus mintázatú. Ezek a mértani alakzatok oly rafinált művészettel vannak megrajzolva, hogy az ember első pillantásra nem is tudja megfejtetni a szerkesztés módját.

A mozaikok egyébként körülbelül 1 cm²-es felületű, kb. 2 cm magas kőhasábokból készültek, melyek tetglaporról kevert meszes habarcsba vannak ágyazva. Mivel 1 m²-en 10 000 mozaikszemcsét találunk — a középső díszterem padlója mintegy 1 300 000 kis kőhasábból áll.

A palota 17-es számmal jelölt folyosójának falfestmény részlete (Molnár Ilona felvétele)

A reprezentációs termek oldalfalai átlag másfél méter magasságig maradtak meg. Helyenként megvolt még rajtuk a vakolat is, a teljesen eleven színű festéssel. De mivel ezek a falfestmények már korántsem maradtak ránk olyan jó állapotban és főként nem olyan összefüggő nagy felületen, mint a mozaikpadlók, mintázatukat csak részben lehetett rekonstruálni. A lábazati festés gyakran márványberakást utánozott, efölött általában táblákra osztott és fehér sávokkal elválasztott vörös színű felületek voltak. A mennyezetek festése gyakran kazettát utánozott.

A helytartói palota udvarának közepén volt a császárkultuszt szolgáló szentély. Ebben állították fel az isteni tiszteletben részesülő császár szobrát. Az ásatások során megtalálták ezt az életnagyságnál nagyobb kőszobrot is; mivel azonban feje hiányzik, nem lehet megállapítani, hogy melyik császárt ábrázolja. Egy másik kis szentélyben, „házikápolnában” állították fel azokat az oltárköveket, melyeket a helytartó emeltetett a római istenvilág tagjainak, főként az istenek királyának, Jupiternek a tiszteletére.

A palota északi szárnyában volt a fürdő-részleg (ezek azok a helyiségek, melyeket már a múlt század folyamán kiástak). A helytartó magánfürdője — rangjához méltóan — ugyancsak nagyméretű és gazdagon díszített volt. Ne gondoljunk holmi fürdőszobára; ez a fürdő vagy feltucatnyi helyiségből állt! Voltak hideg, langyos és forró vizű medencék; a nagy ovális medence 8 méter hosszú. Az egyik helyiség padlóját tengeri jelenetet ábrázoló mozaik burkolta. Sajnos csak töredékesen maradt ránk; a megmaradt felületen egy delfint látunk, továbbá egy pontyot kergető kard-

orrú halat, majd egy tarka tollazatú vadkacsát.

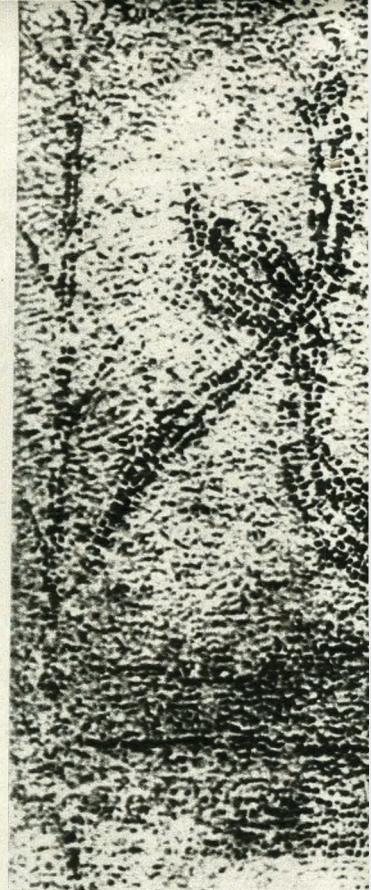
Ez a mozaik most az Aquincumi Múzeumban van kiállítva. Ugyanis a helytartói palotát a feltárás után újból vissza kellett temetni, a hajógyár építkezései miatt. Falai a föld alatt várják, hogy egyszer megint napvilágra kerülve, a látogatók szeme elé tárulkozhassanak. Betemetés előtt azonban a régészek a falfestményeket a falakról leválasztották és a mozaikpadlókat — ha darabokra fűrészelve is — fölszedették. Sajnos mindet nem lehet bemutatni, erre az Aquincumi Múzeumban nincs elég hely, de egy részét azért megtekinthetjük a Múzeum kiállító helyiségeiben. Ugyancsak a helytartói palotából származik az a Fortuna-Nemesis szobor, mely most a volt királyi palotában, a Budapesti Történelmi Múzeum földszinti lépcsőcsarnokában van. A szerencsének és végzetnek istennőjét kezében fáklyával és lábánál egy — a szerencse forgandóságát jelképező — kereket tartó griffel ábrázolták. Érdekes lelet volt még egy ép üveg pohár, aljában aranszálból egy felírással: „PROPI-NA”, azaz „egészségedre”.

Egyébként meglehetősen kevés apró lelet, használati tárgy került elő a palotából. Úgy tűnik, hogy valami okból az épületet kiürítették, belső berendezését, felszerelését gondosan elszállították. A régészeti anyagból következtetve, ez nagyjából i. sz. 260 körül történhetett; de azt már nem tudjuk megállapítani, hogy ellenséges betöréstől, vagy a Duna áradásától való féltelmükben tették-e ezt.

Sokáig problémát jelentett az is, hogy miért éppen egy szigetre épült a helytartó palotája. A rómaiak korában a Duna volt a határ; a bal parton, a pesti oldalon már számukra ellenséges szarmata-jazig népek éltek. Ezért

aztán arra is gondoltak, hogy a római korban a mai Hajógyárisziget még nem volt sziget, hanem az óbudai szárazföldhöz tartozott. A geológusok véleménye szerint ez valamikor valóban így volt; de hogy mikor vált szigetté ez a terület, arra nem tudtak pontos választ adni. Az ásatások során viszont kiderült, hogy a palota építésekor, tehát az i. sz. II. században ez a terület már nem tartozott a szárazföldhöz, mert találtak egy szennyvíz-levezető csatornát, mely a palotától nyugat felé haladva a kis Duna-ágba kötött bele. Sajnos korábbi adatunk sem a sziget földtani helyzetéről, sem lakóiról nincs. Azt viszont tudjuk, hogy a Hajógyárisziget déli és a Margitsziget északi csúcsa között még egy kis sziget volt: az úgynevezett Fürdő-sziget. Azért hívták így, mert fürdésre alkalmas meleg források fakadtak rajta. Csak a múlt század 60-as éveiben, a Margitsziget partjának rendezésekor kotorták el ezt a kis szigetet, melyen egyébként római kori oltárköveket találtak. Ezeket a melegforrások istennőinek, nimfáinak szentelték, tehát ezeket a gyógyforrásokat már a régi rómaiak is ismerték és használták.

A Hajógyári-sziget múltjáról a helytartói palota kiürítését követő másfél évezreden keresztül szinte semmit sem tudunk. Mint már fentebb írtuk, 1835-ben kezdtek el itt építeni azt a hajógyárat, amely — többszöri bővítve és átlakítva — fővárosunk egyik legjelentősebb ipari üzemévé vált. Nem feladatunk itt és most az Óbudai Hajógyár, vagy pontosabban a Magyar Hajó és Darugár óbudai üzemegységének ismertetése. Nemcsak a Dunát, hanem a tengereket is bejárták itt épült hajóink. A sziget déli végébe mélyen benyúló keskeny öböl kü-

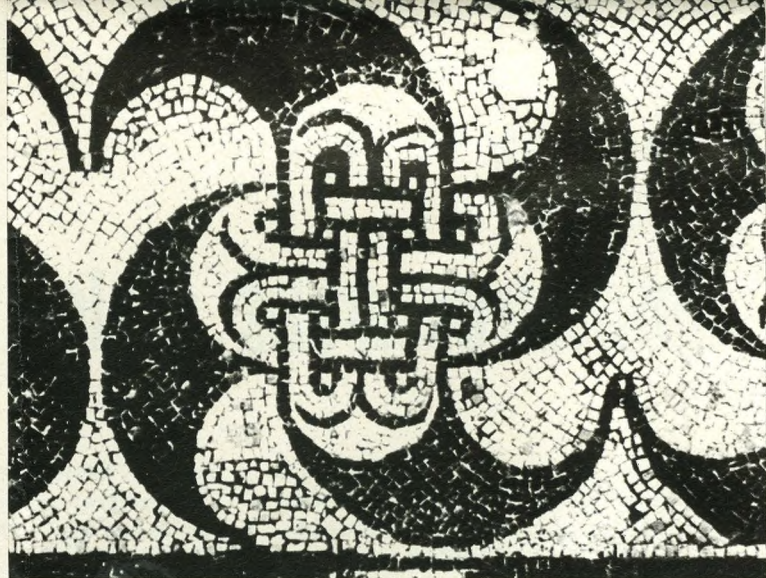

Delfint ábrázoló mozaik a 63-as számú helyiségből (Gyárfás Lajos felvétele)

A 2-es számú terem (Gyárfás Lajos felvétele)

A 10-es számú helyiség küszöb-mozaikjának részlete (Molnár Ilona felvétele)

lönösen alkalmassá teszi a területet hajók szerelésére, vízre bocsátására, javítására.

A régészek persze mégis azt szeretnék, ha a hajógyár elkerülne innét, hiszen akkor újból és teljes egészében fel lehetne tární az ókori maradványokat, hazánk legmonumentálisabb római kori lakóépületét. És akkor vissza lehetne helyezni a felszedett mozaikpadlókat, a leválasztott falfestményeket és fővárosunk olyan látványos műemlékkel gazdagodnék, mely párját ritkítja Közép-Európában.

✱

De ha ez egyáltalán megvalósul valaha — mindenképp csak a távoli jövőben. Nézzük inkább a közeljövőt, mely félig már valóra vált. A sziget északi felében, mely azelőtt mezőgazdasági művelés alatt állott, illetve elhagyott bozotos, fás vidék volt, részben már megnyílt az a nyilvános park, melyet cikkünk elején említettünk.

De ezzel még nem valósult meg az a sok szép elképzelés, melyeket a tervezők és a Tanács célként kitűztek. Maga a park — vagy hivatalos nyelven szólva a „közcélu zöldterület” — mintegy 60 hektárnyi lesz. Az északi szigetcsúcs a csendre, nyugalomra, sétára, pihenésre vágyók otthonává alakul. A már meglévő feketenyár- és szilfaerdő jó alapot szolgáltat ehhez. A szigetnek ez az a része, amelyet a főváros közönsége a felszabadulás 30. évfordulóján birtokába vehetett. Megközelítése egyelőre a Szentendrei útból kiágazó Mozaik utca tengelyében fekvő régebbi vasúti hídon át történik.

A hídtól délre műemléki bemutatókert létesül, ahol a római kori helytartói palota fentemlített mozaikpadlóit — megfelelő alapozás és védőépület

készítése után — újra le fogják fektetni, így azok teljes egészükben megtekinthetők lesznek. Itt fogják kiállítani a sziget gazdag múltját illusztráló történelmi-régészeti emlékanyagot. Ide kerülhetnek majd azok a leletek is, amelyek a most meginduló földmunkák során esetleg napvilágra kerülnek. Mert a Hajógyári-szigeten még elég sok és sokféle munkát terveznek. Nagyjából a sziget közepén lesz a nyári úttörőtábor, ahol minden évben sokezer gyerek üdülhet majd szervezetten, romantikus természeti környezetben, de civilizált körülmények között.

Az úttörőtábor közelében készülnek majd a sportlétesítmények. Mindenekelőtt a labdapálya, mely telente korcsolyapályává alakulhat. De lesz itt lengőteke, sakkasztalok és ping-pongasztal, többféle hinta és sok más testgyakorló eszköz, nemcsak a gyerekek, hanem a felnőttek részére is.

A tervek szerint szabadtéri vendéglőt, büfét, tejsárdát, eszpresszót is építenek, a Nagy-Duna-ág mentén pedig üdülőket emelnek. A Margitszigeten ugyanis több intézmény, vállalat üdülőjét megszüntetik, és azok a Hajógyári-szigetre költözhetnek át. Természetesen szükséges a sziget közművesítése; villany, víz, csatornázás nélkül mindez elképzelhetetlen.

A Hajógyári-szigetnek majdnem háromnegyed része kerül a tervek szerint a nagyközönség, az úttörők, az üdülők birtokába. A sziget déli részén megmarad a hajógyár, sőt fejlesztése is lehetséges lesz a rendelkezésére álló területen. A most megnyílt zöldterület a maga csaknem 60 hektárnyi felületével óriási nyeresége fővárosunknak. A jóváhagyott tervek pedig garantálják a sziget további fejlődését.